

A szerzőről

Joseph Boyden kanadai író 2005-ben debütált, méghozzá igen nagy sikerrel, a *Három nap az út* című regényével (*Three Day Road*, magyarra Hajdu András fordította, Geopen, 2007).

A nálunk is viszonylag jó fogadtatásban részesülő regényt 2013-ban a *The Orenda* követte (Kanada, Hamish Hamilton), melyet magyarra Illés Róbert fordított, és a Jaffa Kiadó adta ki 2017-ben.

Hász-Fehér Katalin 85

MADARAK, VARJAK, INDIÁNOK

Joseph Boyden: *Az orenda*

Az író életrajza a Geopen honlapján olvasható magyarul: „Az ír, skót és mesztic ősökkel bíró kanadai Boyden az ontariói Willowdale-ben nőtt fel, egy tizenegy gyermekes család harmadik legfiatalabbjaként. Szigorú író katolikus családban és jezsuita iskolában nevelkedett. Édesapja katonarvosként szolgált a II. világháborúban, s bátorságáért VI. György királytól a Brit Birodalom legmagasabb orvosi kitüntetését kapta. Nagybátyja részt vett az I. világháborúban, s a kisfiú rengeteg fájdalmas történetet hallott háborúról, hősről, történelemről, mítoszokról. Édesapját már nyolcévesen elvesztette, s édesanyja magára maradt a tizenegy gyermek felnevelésének gondjával. Boyden kreatív írást tanult a York Egyetemen New Orleansban, majd tanított a Benniszülött Képzési Programban. Idejét megosztja Louisiana – ahol feleségével él – és Észak-Ontario között.”

2007 tavaszán, amikor a magyarországi Könyvfesztiválon Kanada volt a díszvendég, Boyden is járt Budapesten. 2008-ban Torontóban jelent meg a *Through Black Spruce* című második regénye, ennek nincs magyar fordítása, akárcsak a 2016-os, *Wenjack* című regényének sem.

Az orenda

Történelmi regény, az 1600-as évek első felében (kb. 1633–35-től kezdődően) játszódik Huroniában, a kanadai Nagy-tavak környékén, és 1649-ben, a huronok és irokézok háborújával ér véget. Három főszereplője van: egy huron (saját nyelvükön: wendát) törzsfőnök, akit Madárnak hívnak, egy irokéz kislány, akit Madár fogad örökbe, és egy jezsuita szerzetes, Christophe, akinek sikerül túlélnie a hosszú utat az indiánokhoz, és esélyt kap rá, hogy beilleszkedjen köztük.

Utóbbi alakját Boyden a 17. század eleji francia jezsuita misszionáriusok történeteiből kompilálta (az egyház később szentté avatta őket). Ők a ferences rend első sikertelen próbálkozásai után, az 1620-as évektől az 1640-es évek végéig tartózkodtak hosszabb-rövidebb ideig a huronok és irokézok

földjén, és sorsuk, tapasztalataik is részben hasonlóak voltak, mint Boyden hőiséé. Legismertebb közülük Gabriel Lallemand és elődje, Jean Brébeuf, aki elsajátította a wendát nyelvet, szótárt is készített, és akarattal, kitartással alkalmazkodott életmódjukhoz. Az utószóban (Köszönetnyilvánításban) Boyden őt említi név szerint forrásai között, de több más szerzetes életéből és sorsából is építkezik. Hőse nevét például Christophe Regnaut-tól veszi, aki Brébeuf egyik társa, segítőtje volt, és pontos feljegyzéseket készített napjaikról: ezt teszi a regénybeli Christophe is; Gabriel Lallemand életéből és tevékenységéből kerül át a regénytérbe a jezsuita misszió felépítése és működtetése. Brébeuf annak idején meglehetősen ellenérzésekkel követte végig, hogy Lallemand zárt, körülkerített missziót épít, ahelyett, hogy az indiánokkal együtt élne – a regényben azonban maga Christophe hajtja végre ugyanezt a feladatot.

A Nagy-tavak környéki fehér emberek közé a 17. században nemcsak a korai hittérítők tartoztak, hanem a franciák által Quebecben létrehozott, „Új Franciaországnak” elnevezett telep is, melyet a regénycselekmény idején Samuel de Champlain vezetett (1574–1635). Champlain saját nevével és személyiségével szerepel a regényben, s a huron szereplők erre a telepre is ellátogatnak tárgyalni: prémért cserében puskákat akarnak szerezni, ehelyett azonban az alkohollal és a nők megerőszkolásával ismerkednek meg, vagyis nem túl jó tapasztalattal távoznak onnan.

A regény második főszereplője, Madár, a huron harcos, aki a történet során törzsfőnökké lép elő. Ő viszi el falujába a foglyul ejtett Christophe atyát, azzal a megfontolással, hogy egy európai szerzetes, egy „varjú”, ahogyan őt fekete ruhájáról elnevezik, segítségükre lesz a fehérekkel való kereskedésben és kapcsolattartásban. Madár döntése teszi lehetővé, hogy Christophe atya szemével figyelve kirajzolódjon a regényben a huronok életmódja, az indián törzsek egymáshoz való viszonya.

Más forrásokból lehet tudni, hogy a huronok az irokézekkel rokon törzset képeztek, még egymás nyelvét is értették, azonban folyamatosan háborúban álltak egymással, egészen az 1649-es nagy irokéz hadjáratig, amikor végül a huronok szétszóródtak, kipusztultak, vagy beolvadtak más törzsekbe. Ők nem voltak tagjai annak a globális szövetségnek (a „haudenosóniknak” – „hosszú ház lakóinak”), mely hat irokéz törzsből jött létre az 1500-as években. Ehelyett saját konföderációt alkottak négy más indián törzssel, melyet „hurón szövetségnek” neveztek. A legerősebb köztük a „Medve” törzse volt, de lényegében egyenrangúan, olykor önállóan döntöttek a fontos kérdésekről. 1560 táján két újabb irokéz törzs, az arendahrononok és tahontaenratok csoportja is csatlakozott hozzájuk. Az előbbieken Boyden regényében is szerepelnek egy jelenet erejéig: közös harci játékokat tartanak a huronokkal, így edzve és nevelve a fiatal fiúkat a háborúra, önuralomra. S ugyancsak szó van

a regényben az algonkinokról, a gyógyító törzsről, melynek furcsa ősi rajzai maradtak fenn a Nagy-tavak környéki barlangokban. Ez különálló törzs volt, nem volt tagja egyik szövetségnek sem, de az irokézek és a huronok nem bántották őket varázsló és gyógyító tudományuk miatt. Mára mindössze mintegy 5000 algonkin származású ember él Quebecben, s ennek min-
tegy fele beszél még az ősi nyelvet. A Bibliát már 1663-ban lefordították nyelvükre. Egyik águk az anisinabe nép, tőlük származik a regény egyik női szereplője, Kócsag. Ő a huronok között él, a falujukban, de tőlük elkülönülten, saját, egyszemélyes kunyhójában. A varázserővel, látnoki képességekkel és gyógyító hatalommal rendelkező nő egyik fő ellenfele, pontosabban riválisa Christophe atyának: a regény több jelenetében is „megvívnak” egymással a transzcendentális képességek terén.

A harmadik főszereplő az irokéz kislány, aki a regény folyamán nővé érik. Szüleit Madár gyilkolta le (ezzel indul a regény), bosszúból, amiért az irokézek viszont az ő családját irtották ki, feleségét és két kicsi gyermekét kegyetlenül megölték. Madár magával viszi a Hóesésnek elnevezett kislányt, aki nehezen ugyan, de a hosszú évek során elfogadja sorsát.

A narráció

A három főszereplőt Boyden felváltva, egyes szám első személyben beszélteti, vagyis egy hármas én-regényt olvasunk. Ebből egyedül Christophe atya szövegét hitelesíti oly módon, hogy az a naplójegyzeteit írja, és folyamatosan küldi őket Franciaországba, ahol nagy sikert aratnak beszámolóik, s tudta nélkül is hírnévre tesz szert. Madár és Hóesés fejezetei nincsenek hasonló módon indokolva, de valójában a jezsuita szerzetes „hangja” sem mindig írott tudósítás – ez a regény folyamán többször, de különösen a regény végén kiderül. A monológokból álló, többszörözött én-perspektívát kétségtelenül meg kell szoknia az olvasónak, időt igényel, mire összeilleszti magában a történet szálait, a karaktereket, s ezt nem könnyíti, hogy az egyes szövegek az elején igencsak rövidre szabottak.

A technika mégsem tűnik erőltetettnek, mert az elbeszélői pozíciók váltakozásának nagyon sok hozadéka van. Ezeknek köszönhetően éri el a szerző, hogy nincs domináns „igazság” a regényben. A hármas elbeszélés ugyanis folyamatosan fenntartja az „idegen” nézőpontot: a huronok és a többi indián számára a csetlő-botló, eleinte az ő nyelvükön éppen csak dadogó, fizikailag erőtlenséggel jezsuita „varjú” éppolyan megvetendő, mint Christophe atya számára a harci és természeti erkölcsöket követő „vadak”. Az irokéz kislány mindkét világot idegennek és ellenségesnek tekinti, de a huzamos együttélés során egy pillanatban rádöbben, hogy saját irokéz népetől is eltávolodott.

A három főszereplő alkotta határvonalon belül ily módon igen tágas (szellemi, kulturális, morális és földrajzi) tér jön létre, melyben a szereplők sokasága tűnik fel, s kerül hol közelebb, hol távolabb egyik vagy másik értékrendhez, pólushoz. Boyden regényének erénye, hogy nagy szereplőgárdával dolgozik, változatos karaktereket mozgat, és e karakterek minden esetben szervesen formálódnak, hozott értékektől, egyéni indíttatástól és körülményektől függően.

A nézőpontok váltogatása azt is lehetővé teszi, hogy különböző szemzőgekből ábrázolva kirajzolódjon a huron közösség társadalmi keresztmetszete. Mint minden közösségben, itt is vannak gyengébb és erősebb jellemek, bölcsebbek és ostobábbak, félénkebbek és bátrabbak. A Hóesés szemével megrajzolt néhány falubéli suhanc például a világ bármelyik más falujának léhűtő, ostoba, hetvenkedő kamaszfiújával azonosítható lenne, akárcsak az az irokéz fiatalember, aki megtörik és elméje megzavarodik, amikor végignézi idősebb harcostársainak kivégzését.

Hóesés énelbeszéléséből lehetőség nyílik rálátni a közösség női világára, ami – legalábbis számomra – egyedülálló a hasonló történetekben. Ahogy végiggondolom, egyetlen indián témájú műben sincs realiztikus/történeti, antropológiai igényű rajza a női közösségnek, mely éppolyan összetett és rétegzett, mint a férfiak világa. A Hosszan Alszik, a Kócsag és a keresztény nevén Delila nevű nő szereplőkön keresztül, de sok más női alak felvonultatásával is, láthatóvá válik életmódjuk, szokásrendjük, feladatkörük a falu életében, mely életkorukkal együtt változik. Amikor Hóesés eléri a serdülőkort, a nők beavatják őt saját köreikbe, megtanítják a legfontosabb tevékenységekre, főzésre, varrásra, gyógyításra, a füvek használatára, de valami másra is: arra, hogyan legyen azonos önmagával és éljen önálló, teljes életet.

A huronok életmódjával, külsejével, táplálkozási szokásaival, házaival, halotti szertartásaival, hitvilágával, szórakozásaival, földművelő tevékenységével, de harcos kegyetlenkedéseivel is elsősorban Christophe atya, a jezuita szerzetes beszámolóiból lehet megismerni. Az atya ugyanis rendszeresen küldi feljegyzéseit franciaországi feletteseinek, s ebben minden tapasztalatát, észrevételét megírja. Más kérdés, hogy éppen az ő levelei segítették az indiánok gyarmatosítását, hiszen az európai nép érdeklődése és igénye jócskán megnövekedett az indiánok „kincsei”, prémjei, természeti világa és földjei iránt.

Ha az idegenség érzése egy erős és zárt identitás következménye, akkor a regény folyamán éppen ezek a zárt identitások nyílnak fel, sokszor a szereplők számára is észrevétlenül, és válnak képessé a másik elfogadására. Ehhez persze kellene az erős események, melyek válaszút elé állítják és próbára teszik a szereplőket, vajon tudnak-e nemcsak beszélni, hanem élni,

cselekedni is értékeik szerint. Ilyen szempontból éppen az indiánok mutatnak jó példát, akik hitvilágukból kifolyólag tudják, hogy az *orenda*, vagyis a lélek, a szellem a teremtett világ minden elemében ott van, legyen az ember, állat, növény vagy élettelen természet. Az indiánok még ellenségeiket is tudják becsülni, ha abban önuralmat és belső erőt tapasztalnak. A huronok és irokézok hitvilága teszi a regény szerves elemévé az egyébként igencsak brutális harci jeleneteket és kivégzési szertartásokat. A kritikusok közül többen kiemelik egyes jelenetek kegyetlenségét, sokkal borzalmasabbak azonban azok az epizódok, ahol fehér emberek követnek el büntetett: őket valóban saját zabolátlan vágyaik hajtják, melyek mögött állatias ösztönöknél egyéb nem feltételezhető.

Boyden regénye, narrációs technikája ellenére is, eposzi jellegű mű: a magánsorsok mögött egy egész nép, a huron törzs történelmének fordulópontja, meghatározó korszaka rajzolódik ki, mégpedig abban a pillanatban, amikor a fehérek által behurcolt betegségek (himlő, tuberkolózis, influenza), a technikai vívmányok (puskák, lőpor), a keresztény eszmék (szelídség, megbocsátás, irgalom), az idegenekkel való találkozás éppen a belső fejlődés felé hajlítaná őket. Ilyen szempontból méltó párja a mű Charles Frazier *Tizenhárom hold* című remek regényének, ahol a cherokee indiánok közös sorsa, túlélési próbálkozása áll középpontban.

Ma a huronok részben Oklahomában, a Wyandotte nevű helységben élnek, részben Kanadában, Quebecben, részben néhány Egyesült Államok-beli helységben. Számuk mintegy 8–9000, és napjainkban újratanulják régi nyelvüket. A quebeci indiánok főképpen katolikusok, és elsődleges nyelvük a francia. Ők voltak Montreal és Quebec őslakosai. Ahogyan Dancs Rózsa írja: „A fehér emberek felbukkanása előtt a büszke huron nemzetiség kb. negyvenezer lélekszámú volt. A franciák megjelenésekor, az 1600-as évek elején, a négy fő huron csoport még konföderációban élt, mintegy húsz falut lakva. A falvak közül kettő, Stadacona és Hochelaga a mai Quebec és Montreal helyén terült el.”

Jean de Brébeuf atya feljegyzéseiben is hasonló adatok állnak: „Huronnia nem nagy. Legnagyobb távolságai három-négy nap alatt bejárhatók. Csodálatosan szép és nagyjából sík terület. Nagyszámú gyönyörű tó veszi körül és szabdalja fel. A talaja többnyire homokos, de nem mindenütt. Ennél fogva alkalmas nagy mennyiségű kiváló indián kukorica termesztésére... Van itt vagy húsz falu, ahol harmincezer körül laknak, mind ugyanazt a nyelvet beszélik [...] Lakhatsz akárhol, ahol akarsz, mivel ez a nép bárkivel rendkívül vendégszerető, nem úgy, mint a többi indián törzs. Addig maradhatsz körükben, ameddig jól esik, kedvesen bánnak veled. Amikor távozol, nem kell mondanod egyebet, mint Ho! Ho!, Ho! vagy egy szívből jövő köszönömöt.”

A fogadtatás

A könyv angolul nagy sikert aratott, rangos irodalmi díjakat kapott (többek között a Giller Prize-t), 2014-ben a Canada Reads az év könyvének választotta. Magyar fogadtatása ellenben alig volt: egy kézen meg lehet számolni a néhány – többnyire nem országos médiában megjelent ismertetőt, de hát a kortárs világirodalom iránti hazai szakmai érdeklődést és annak természetét ismerve ez nem meglepő. Sokkal tájékozottabbnak tűnnek olykor a blogoló olvasók. A *Gabó olvas* című blog szerzője, érezhetően lelkesen, az események brutalitását, Christophe atya „frusztráló karakterét” emeli ki, és rövid ismertető olvasható „Boyden kegyetlen és vérmocskos és gyönyörű könyvéről” Rusznyák Csabától a Tolna megyei Krónika oldalán, 2018. jan. 11-i dátummal.

Azt csak remélni merem, hogy film nem lesz a regényből, különösen nem hollywoodi film, mert ismerve az üzleti és piaci igényeket, az egész történetet horrorrá laposítaná, miközben a szöveget olvasva éppen a regényvilág komplexitása és a jelentésrétegek gazdagsága folytán elviselhetőek még a legvéresebb jelenetek is. Hasonló film egyébként, éppen a 17. századi jezsuiták történetére alapozva, 1991-ben már készült Kanadában: *A fekete köpeny*, Bruce Beresford rendezésében. A cselekmény itt is 1634-ben játszódik, a huronok földjén.

